

VAHİDÎ VE TEFSİRİNDEKİ METODU

Osman KARA*

Özet

Vahidî; Tefsîr, Kur'an İlimleri, dil, gramer (sarf-nahiv), edebiyat ve belağat alanında şöhret bulmuş ve bu konularda önemli eserler yazmıştır. Yaşadığı hicrî 5. asrın önde gelen müfessirlerinden biridir. Yazmış olduğu *et-Tefsîru'l-Basît* adlı tefsîri rivayet tefsîri açısından önemlidir. Bu tefsîrini daha sonra özetleyerek *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd* ve *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-'Azîz* adlı iki tefsîr daha kaleme almıştır. Bu üç tefsîr bugün elimizde basılı olarak mevcuttur. Bu makalemizde *et-Tefsîru'l-Basît* adlı eserini esas alacağız. Vahidî Kur'an lafızlarının açıklanmasında dil, gramer (sarf-nahiv), belağat ve kıraat bilgisinin gerekli olduğunu vurgular. Vahidî *et-Tefsîru'l-Basît* adlı tefsîrinde rivayet metodunu kullanmıştır. Kur'an-ı Kur'an ayetleriyle, sünnetle, sahabe ve tâbiîn görüşleriyle yorumlamıştır. İbn-i Abbas'ın görüşlerine çok önem vermiştir. Tefsîrinde daha çok Kur'an'ın kıraat, gramer ve edebiyat yönüne ağırlık vermiştir. Bu makalede tefsîrin yanı sıra *Fedâilü'l-Kur'an* ve *Esbâb-ı Nüzûl* konusunda iki önemli eser yazan Vahidî'nin hayatı ve tefsîr metodu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vahidî, tefsir, belağat, kıraat, gramer.

VAHIDI AND HIS COMMENTARY'S METHOD

Abstract

Vahidî got fame and wrote very important Works about interpret, Qur'an siences, language, grammer, literature and eloquence. He is one of the most important explicator of 5 th AD. *et-Tefsîru'l-Basît* written by him is very important about rumor commentary. Than he summarized that interpret and wrote two interprets by the name of *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd* and *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-'Azîz*. We gote these three printed interprets. Vahidî stresses that language, grammar, elequence and knowledge of reading Qur'an knowledges and needed while explaining te Qur'an utterance. Vahidî used rumor method while explaining the Qur'an by using Qur'an verses, sunnah, companions opinions. He gave impotences to İbn-i Abbas opinions. In his interpret he gave seriousness reading Qur'an, and eloquences sides of Qur'an. In the articles, we examine the life and interprets method of Vahidî's wrote two important Works *Fedailü'l-Kur'an* and *Esbab-ı Nüzûl* except to his interprets.

Key words: Vahidî commentary, eloquence, reading Qur'an, grammar.

1.Giriş

Vahidî'nin tefsîrindeki metodunu açıklamaya geçmeden önce rivayet tefsîri hakkında kısa bir açıklama yapmak faydalı olacaktır.

Rivayet tefsîri; Kur'ân-ı Kerim, Resûlullah'ın (s) sünneti, sahâbe ve tâbiîn sözlerine dayanan bir tefsîrdir. Bu kaynaklarla yapılan tefsîre "rivayet tefsîri" denildiği gibi, "naklî tefsîr" veya "me'sûr tefsîr" de denilir. Bu çeşit tefsîr,

* Dr. Tefsir, Milli Eğitim, (karaosman25@hotmail.com)

başlangıçta rivayetle başlamış, Hz. Peygamber'den sahabeye, onlardan da tâbiîne intikâl etmiştir. Rivayet tefsîri; Kur'ân'ın Kur'ân'la veya Kur'ân'ın Sünnet ile tefsîri yahut Kur'ân'ın sahabeye dayanan ya da tâbiînden nakledilen rivayetlerden oluşuyordu. Kur'ân'ın yine Kur'ân'la tefsîri veya Peygamberimiz'den varid olan sahîh bir sünnet ile tefsîri herkes tarafından kabul ediliyor ve pek tartışma konusu olmuyordu. Ne var ki sünnetten nakledilen rivayetler; gerek rivayet zinciri bakımından, gerekse ifâdenin metni bakımından her hangi bir eksiklikle malûl olduğu takdirde sahîh olarak kabul edilmiyor ve reddediliyordu. Sahabe veya tâbiînden nakledilen rivayetlerde ise, bazı tutarsızlıklar ve za'af lar göze çarpıyordu. Her ne kadar hadîs ve tefsîr bilgileri tarafından bu rivâyetlerin isnadı ve metni titiz bir kritiğe tâbi tutularak değerlendiriliyorsa da, rivayet tefsîri, herkes tarafından kuşkuya sebep olan bir za'af unsuru olarak dikkatleri üzerine topluyordu.¹

Vahidî'nin tefsîri başta olmak üzere rivayet tefsîrlerindeki za'af nedenlerini üç noktada toplayabiliriz:

1. Uydurma haberlerin çokluğu: Az önce de belirttiğimiz gibi, tefsîr; başlangıçta hadîs ilminin bir şubesi olarak ortaya çıktığından, hadîs uydurma faaliyetinin doğmasına sebep olan unsurlar, bu uydurma hadîslerin tefsîrlerde yer almasına da neden olmuştur. Özellikle makalemizin sonunda da belirteceğimiz gibi Vahidî özellikle *Fedâilu'l-Kur'an* konusundaki rivayetlerinde eleştirilmiştir.

2. İsrâiliyyâtın girişi: Rivayet tefsirlerinin za'af noktalarından birisi de bu tür tefsîrlere isrâiliyyâtın fazlasıyla girmiş olmasıdır.²

Rivayet türü tefsîre sahip olan İbn-i Kesîr (ö. 774/1372), isrâiliyyât karşısındaki takınılması gereken tavrı üç noktada toplamaktadır:

a. Kur'ân-ı Kerim'in teyit ettiği âyet ve Hz. Peygamber'den (s) nakledilen sahîh hadîslere mutabık olan bilgiler kabul edilmeli ve nakledilmesinde bir sakınca görülmemelidir.

b. İslâm prensiplerine zıt ve akla aykırı oluşu sebebiyle, yalan olduğu kesinlikle bilinen hususların, kabulü de nakli de doğru değildir.

c. Doğruluğu ya da yanlışlığı, Kur'ân ve hadîsle sabit olmayan rivayetler karşısında susmak, tasdîk ve ret cihetine gitmemek en doğru yoldur.³

Bu konuda Vahidî hocası Sa'lebî kadar olmasa da tefsirinde israiliyata yer verdiği için eleştirilmiştir.

¹ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Daru Vehbe, Beyrut 2000, c. 1, s. 115-121.

² Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, c. 1, s. 121-143.

³ İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'anil-'Azîm*, tahk.: Samî b. Muhammed es-Selame, Daru Tîbe, Beyrut 1999, c. 1, s. 9.

3. İsnadların hazfi: Rivayet tefsîrlerindeki za'afın nedenlerinden üçüncüsü de isnadın hazfidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ashab naklettikleri her rivayeti çok titizlikle inceliyor ve haberi kimden, ne zaman duyduğunu özenle tespit etmeye çalışıyordu. Ancak sahabeden şahadet veya yemîn yolu ile bir rivayetin sıhhati sabit olduktan sonra, o sözün peygambere âit olduğu kabul ediliyordu. Vahidî bu konuda naklettiği görüşlerin, özellikle de *Fedâilu'l-Kur'an* konusundaki hadîslerin rivayet zincirini vermiştir.

Rivayet tefsîrlere ve eleştirilen yönlerine kısaca temas ettikten sonra asıl konumuza dönebiliriz.

2. Vahidî'nin Hayatı

2.1. Yaşadığı Dönem

Vahidî'nin yaşadığı dönem Abbasî devletinin bölünme ve parçalanma dönemidir. Bu parçalanma döneminde Bağdat'ta şîi devleti olan Büveyhîler hakimdi. Vahidî'nin yaşadığı Nisabur şehri ve çevresinde ise Gazneliler hüküm sürüyordu. Vahidî'nin yaşadığı dönemde Bağdat dini mücadelelerin, mezhep ihtilaflarının ve fitnelerin hüküm sürdüğü, özellikle de şîi-sünnî mücadelesinin merkezi olan bir şehirdi.⁴

Vahidî, tüm bu çatışmalardan uzak, itikatta Eş'arî, amelde Şafii mezhebi görüşleri doğrultusunda eserlerini telif etti. Nizamü'l-Mülk'ün şiiilere karşı sünnî düşüncüyü hakim kılmak için kurduğu medreselerde hocalık yaptı.⁵ Nizamülmülk Bağdat'ın ardından Belh, Nişabur, Herat, Isfahan, Basra, Merv ve Musul şehirlerinde de Nizamiye medreseleri kurdu. Bunlarla da kalınmayarak medreseler köylere kadar ulaştı. Ancak bu medreselerin birçoğu Bağdat Nizamiye medresesinin ilk kademeleri seviyesindeydi.⁶

Vahidî'nin yaşadığı dönemde dil, gramer ve belağat ağırlıklı çalışmalar, kıraatla ilgili eserler kaleme alınmıştır. Vahidî'nin kaleme aldığı tefsirler de döneme uygun olarak dil ve gramer ağırlıklı eserlerdir. Ayrıca bu dönem Gazali'nin Nizamiye Medreselerinde görev yaptığı, tasavvufî hareketlerin zirvede olduğu ve tasavvufî tefsirlerin yazılmaya başlandığı bir dönemdir. Bu dönemde camilerin ilim merkezi olmasının yanında şehir merkezlerinde medreseler, kitapların toplandığı kütüphaneler bu dönemde kurulmuştur.⁷

⁴ Cevdet Muhammed Mehdî, *Vahidî ve Menhecuhû fi't-Tefsîr*, Kahire, ts., s. 2.

⁵ Mehdî, *Vahidî ve Menhecuhû fi't-Tefsîr*, s. 21.

⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Ali b. Mütteveyh en-Nîsabûrî el-Vahidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, tahk.: Muhammed b. Salih b. Abdillâh el-Fevzan, Cami'atu'l-İmam b. Muhammed es-Su'ud, Riyad 2010, Mukaddime, c. 1, s. 123.

⁷ Mehdî, *Vahidî ve Menhecuhû fi't-Tefsîr*, s. 22.

2.2. Doğumu, İsmi Ve Nesebi

Asıl ismi Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Ali b. Mütteveyh en-Nîsâbûrî eş-Şafîî el-Vahidî'dir⁸. Dedesine nisbetle Mütteveyh ismini lakab olarak kullanan Vahidî'nin künyesi Ebu'l-Hasan'dır.

Rey ve Hemedan şehirleri arasında bulunan Sava şehrinde ticaretle uğraşan bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi⁹. Doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak yetmiş yaşında iken vefat ettiği ifade edilmiş¹⁰, dolayısıyla doğumu tahminen 398/1007 yılına tekabül etmektedir.

Vahidî'nin ailesi ticaretle uğraşmasına rağmen daha çok ilimle meşgul olmuş ve bu yönüyle temayüz etmiştir. Aile fertlerinin ilimde önemli bir yere sahip olmasında mali imkanın geniş olmasının büyük bir rolü vardır.¹¹

Vahidî ilimle meşgul olan üç kardeşten birisidir. En büyük kardeşi muhaddis ve fakih olan Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Ahmed el-Vahidî'dir (ö. 487/1094). Hadîs konusunda imlâ meclisleri oluşturan ulemadan birisidir.¹² Diğer kardeşi Ebubekir Muhammed b. Ahmed el-Vahidî'dir. Ticaretle meşgul olmasının yanı sıra ilim meclislerinde bulunmuş, Ebu'l-Abbas el-Asam'ın ashabından hadîs almıştır. Asıl mesleği simsarlık olan Ahmed el-Vahidî sözüne güvenilir, nezih, iffetli ve dindar birisidir.¹³ Bu iki kardeşin bilgisi dışında aile ile ilgili fazla bir bilgi yoktur.

2.3. İlmî Hayatı

Vahidî, ilim tahsili maksadıyla ilk önce Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek ve yazı öğrenmek üzere Daru'l-Küttab'a gitti. İlk hocası Şeyh Kadı Ebu Ömer Saîd b. Hibetullah b. el-Muvaffik el-Bestâmî en-Nîsâbûrî'dir.¹⁴ Bir yandan ailesinin yanında ilk terbiye eğitimini alırken, diğer yanda hocası Ebu Ömer'in yanında

⁸ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, tahk.: Şuayb el-Arnâvud, Muhammed Naim, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996, c. 18, s. 339.

⁹ Cemaluddin Ebi'l-Mehâsin Yusuf b. Tağrîberdî el-Atabekî, *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûk-i Mısır ve'l-Kahire*, tahk.: Muhammed Hüseyin Şemseddin, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1992, c. 5, s. 105.

¹⁰ Şihabuddin Ebi'l-Felah Abdi'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed İbnu'l-İmâd, el-Hanbelî ed-Dimeşkî, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbari Men Zeheb*, tahk.: Mahmud el-Arnâvud, Daru İbn-i Kesîr, Beyrut 1989, c. 5, s. 292.

¹¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Ali b. Mütteveyh en-Nîsâbûrî el-Vahidî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, tahk.: Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud, Ali Muhammed Muavvid, Ahmed Muhammed, Ahmed Abdu'l-Ğanî el-Cemel, Abdurrahman 'Uveys, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, Mukaddimetü't-Tahkîk, c. 1, s. 22.

¹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 18, s. 342.

¹³ Vahidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*, tahk.: Kemal Besyûnî Zağlûl, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1991, Mukaddimetü't-t-Tahkîk, s. 5.

¹⁴ Ebu Nasr Abdulvahhab b. Ali b. Abdi'l-Kâfi Sübkî, *Tabakâtu's-Şafi'yyeti'l-Kübrâ*, tahk.: Mahmud Muhammed et-Tenâhî, Abdulfettah Muhammed, Daru'l-Kütübî'l-Arabiyye, Beyrut ts., c. 7, s. 93.

Kur'an'ı ezberledi. Daha sonra Nîsâbûr'da İmam Ebubekir b. İshak es-Sayfî en-Nîsâbûrî'nin (ö. 343/954) inşa ettiği Daru's-Sünne'de eğitim gördü.¹⁵

Vahidî on iki yaşlarında iken Daru's-Sünne'de ulemadan sema' ve imlâ yoluyla hadîs öğrendi. Kadı İmam Ebubekir el-Hîrî (ö. 427/1035) adlı hocasıyla buluşma vaktini *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an* adlı kitabında şöyle diyerek kendisi zikretmiştir. "Kadı İmam Ebubekir Ahmed b. el-Hasan el-Hîrî 410 yılında Cuma günü namazdan sonra Daru's-Sünne'de imlâ yoluyla bize hadîs nakletti."¹⁶

2.4. İlmî Seyahatleri

Vahidî, Nîsâbûr'daki eğitimle yetinmeyip birçok ilim merkezine yolculuk yapmıştır. Vahidî kendisi "Nîsâbûr ve diğer şehirlerde karşılaştığım ve kendilerinden ilim tahsil ettiğim hocalarımın hepsini tespit etseydim, iş uzardı ve okuyucu bıkartı" diyerek çok sayıda hocadan ilim tahsil etmek için seyahat ettiğini vurgular.¹⁷

2.5. Hocaları Ve Talebeleri

Tefsîrde en meşhur hocası tefsîr ve 'Ulûmu'l Kur'an konusunda yaşadığı dönemin en iyisi, Arap dilinde, i'rab ve kıraatta mütebahhir bir alim olan Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî'dir. (ö. 427/1035)¹⁸

Luğatte hocası Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-'Arûdî (ö. 416/1026)¹⁹, nahiv ilminde ise, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed ed-Darîr el-Kuhunduzî (ö. 420/1029)²⁰ ve Ebu'l-Hasen İmran b. Musa el-Mağribî el-Malikî'dir (ö. 430/1038). Saîd b. Muhammed el-Hîrî (ö. 427/1035) ve Ali b. Ahmed el-Farisî'den (ö.430/1038) ise kıraat,²¹ Ebu Tahir Muhammed b. Muhammed b. Mahmiş ez-Ziyâdî (ö. 410/1018),²² Kadı Ebubekir Ahmed b. el-Hasen el-Hîrî (ö. 421/1029)²³ ve El-Hasen b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Herevî'den (ö. 435/1043) hadîs okumuştur.

Vahidî'nin yetiştirdiği talebelere bazıları burada zikredebiliriz:

¹⁵ Sübkî, *Tabakâtu's-Şaifiyyeti'l-Kübrâ*, c. 3, s. 9.

¹⁶ Vahidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*, s. 305.

¹⁷ Vahidî, *Basît*, Mukaddime, c. 1, s. 425.

¹⁸ Cemaluddin Ebu'l-Hasen Ali b. Yusuf el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, tahk.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrut 1986, c. 1, s. 154; Ebu'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebîbekir İbn-i Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, tahk.: İhsan Abbas, Daru Sadır, Beyrut 1970, c. 3, s. 304; İbnu'l-'Imâd, *Şezerâtu'z-Zehab*, c. 5, s. 292.

¹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 18, s. 340; Celaluddin Abdurrahman Suyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyin ve'n-Nuhât*, tahk.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Fikr, Beyrut 1979, c. 2, s. 145; İbnu'l-'Imâd, *Şezerâtu'z-Zehab*, c. 5, s. 292.

²⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 18, s. 340; Suyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât*, c. 2, s. 145; İbnu'l-'Imâd, *Şezerâtu'z-Zehab*, c. 5, s. 292.

²¹ Şemsüddin Ebi'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali İbnü'l-Cezerî ed-Dimeşkî, *Ğâyetü'n-Nihaye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971, c. 1, s. 463.

²² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 18, s. 340.

²³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 18, s. 340.

1. İmam, fakih Abdulcebbar b. Muhammed b. Ahmed el-Huvârî (ö. 553/1158).²⁴

2. Şafî mezhebinde fakih olan Ebu Nasr Muhammed b. Abdullah el-Ergıyânî (ö. 529/1135), aynı zamanda dönemin Nisâbûr şehrinin müftüsü olup, Vahidî'den çok hadîs dinlemiştir.²⁵

3. Ebu Nasr Abdullah el-Ergıyânî'nin ikizi olan Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Abdillah el-Hatîb el-Ergıyânî (ö. 534/1139), Vahidî'den Esbabu Nüzûli'l-Kur'an adlı eserini okumuştur.²⁶

4. Kelam, kıraat ve nahiv ilminde alim olan, *el-Kâmil fi'l-Kıraat* adlı kitabın müellifi Ebu'l-Kasım Yusuf b. Ali b. Cebbare el-Hezelî el-Mağribî (ö. 534/1139) Vahidî'den kıraat okumuştur.²⁷

5. Müfessir Ali b. Sehl b. el-Abbas Ebu'l-Hasan en-Nisâbûrî (ö. 491/1098).²⁸

2.6. Eserleri

Vahidî, tefsîr başta olmak üzere, edebiyat, dil ve Kur'an ilimleri konusunda eserler kaleme almıştır. Bazı kitapları matbu olmasına rağmen, bazı eserleri yazma olarak kütüphanelerde mevcuttur. Bazıları da maalesef kaybolmuş, sadece kitaplarda ismi zikredilmiştir.

2.6.1. Matbu Eserleri

1. *et-Tefsîru'l-Basît*: Vahidî'nin en önemli eserlerinden olan bu tefsîr, İmam Muhammed b. Su'ud Üniversitesi hocaları tarafından tahkik edilerek Vizaretu't-Ta'lîmu'l-Âlî'nin desteği ile 2010 tarihinde Riyad'da basılmış, ilim aleminin istifadesine sunulmuştur.

2. *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd*: Vahidî yukarıda zikrettiğimiz tefsîrini ihtisar etmiştir. İlim ehlinin büyük rağbet gösterdiği bu tefsîr bir heyet tarafından tahkik edilerek 1994 yılında 4 cilt halinde Beyrut'ta basılmıştır. Makalemizde bu iki tefsîrden hareketle Vahidî'nin tefsîr metodunu tespit etmeye çalışacağız.

²⁴ Sübkî, *Tabakâtu's-Şafi'yyeti'l-Kübrâ*, c. 7, s. 144; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, tahk.: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü Vehbe, Mısır 1976, s. 78.

²⁵ Ebu Sa'd Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, Daru'l-Cinan, Beyrut 1988, c. 6, s. 57; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, s. 78.

²⁶ Sem'ânî, *el-Ensâb*, c. 6, s. 57; Ömer İbrahim Rıdvan, "el-Vahidî ve Menhecuhu fi Tefsîri'l-Basît" *Camiatu'l-Medineti'l-Alemiyye*, Malezya 2011, s. 12.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihaye*, c. 1, s. 523.

²⁸ Sübkî, *Tabakâtu's-Şafi'yyeti'l-Kübrâ*, c. 5, s. 258.

İsmail el-Hadramî (ö. 677/1278) *el-Vasît* tefsîri üzerine bir kitap yazmış ve bu tefsîrde yer alan müphem yerleri beyan etmiş, tahrîfe uğrayan yerlerini tashih etmiştir.²⁹

3. *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-'Azîz* : Vahidî'nin tek cilt olarak kaleme aldığı kısa ve özlü bir tefsîrdir. Safvan Adnan Davudî tarafından tahkîk edilen bu eser hicrî 1415 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

4. *Esbâbu-Nüzûli'l-Kur'an*: Sahasında şöhret bulmuş en önemli eserlerinden birisidir. Bu konuda; ayetin nüzûl sebebini ve arka planındaki olayı bilmeden ayeti tefsîr etmenin imkanı yoktur, diyerek bu ilmin önemine vurgu yapmıştır.³⁰ Bu sözden hareketle Subhî Salih bu sözde Vahidî'nin abartılı davranmadığını söylemiştir.³¹ Bu eser Kemal Besyûnî Zağlûl tarafından tahkîk edilerek 1991 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

5. *el-Vasît fî'l-Emsâl* : Arap darb-ı mesellerini ihtiva eden bu eser, alfabetik olarak kaleme alınmıştır. Eser 'Afif Muhammed Abdurrahman tarafından tahkîk edilerek 1975 yılında Kuveyt'te basılmıştır. Vahidî'nin bu konuda *el-Basît fî'l-Emsâl* ve *el-Vecîz fî'l-Emsâl* adında iki eserinin daha olduğu zikredilmiştir.³²

6. *Fedâilü's-Süver*: Bu eser Mustafa Altındağ tarafından "Müfessir el-Vahidî ve "Fedâilü's-Süver" Adlı Kitabı" adıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Eser Köprülü Kütüphanesi'nde 1/1631 numaralı mecmuanın 15a-36a yaprakları arasında yer almaktadır. Eserin tamamı konu ile ilgili hadîslerden meydana gelmiştir. Bu hadîsleri daha sonra Vahidî *el-Vasît* adlı tefsîrine eklemiş ve bazı ilaveler yapmıştır.³³

7. *Şerhu Dîvâni'l-Mütenebbî*: Bu eser 1860 yılında Berlin'de basılmıştır. Mütenebbî'nin (ö. 354/964) Dîvan'ının şerhleri arasında en meşhur olanıdır.³⁴

2.6.2. Yazma Eserleri

1. *Cami'u'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'an*: İstanbul'da Damat paşa Kütüphanesi 191 numarada kayıtlıdır.

2. *Risaletün fî Şerefi İlmi't-Tefsîr*: Daru'l-Kütübi'l-Mısıryye Kütüphanesinde 220 numarada kayıtlı olan bu kitap, Vahidî'in tefsîr ilmiyle uğraşmanın faziletine dair hadîs ve sözleri topladığı bir eserdir.

²⁹ Mehdî, *Vahidî ve Menhecuhû fî't-Tefsîr*, s. 68.

³⁰ Vahidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*, s. 10.

³¹ Subhî Salih, *Mebahis fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, Daru'l-İlm, Beyrut 1981, s. 130.

³² Vahidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*, Mukaddimetu't-Tahkîk, s. 7.

³³ Mustafa Altındağ, *Müfessir el-Vahidî ve "Fedâilü's-Süver" Adlı Kitabı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988, s. 48.

³⁴ Kıfî, *İnbâhu'r-Ruvât*, c. 3, s. 223; İbn-i Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, c. 3, s. 303; İbn-i Kesîr, İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tahk.: Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Daru Hicr, Beyrut 1998, c. 16, s. 57.

3. *el-Hâvî li Cemi'l-Ma'ânî*: Irak'ta Mektebetü'l-Müsenna'da *Tefsîru'l-Vahidî* adıyla kayıtlı olan üç tefsîrinin bir arada olduğu eserdir. Hacı Halife (1609/1657) bu üç eseri ihtiva eden kitabın bu isimle anıldığını bildirir.³⁵

2.6.3. Kayıp Eserleri

1. *Ma'ânu't-Tefsîr, Muhtasaru't-Tefsîr, Müsnedü't-Tefsîr*: Vahidî bu üç eserini *el-Vasît* adlı tefsîrinden önce kaleme aldığını tefsîrinin mukaddimesinde zikretmiştir.³⁶ O'nun hayatını yazan müelliflerden hiç biri bu üç eserden söz etmemiştir.

2. *Nefyü't-Tahrîf 'Ani'l-Kur'ani's-Şerîf*: Adından da anlaşılacağı üzere Kur'an'ın tahrîf edildiği fikrini çürütmek amacıyla kaleme alınmıştır. İsmi kitaplarda zikredilen bu eser kayıptır.³⁷

3. *Muhtasar fî İlm-i Fedâilü'l-Kur'an*: Şemsuddin Muhammed b. Tolon ed-Dimeşki'den aldığı Kur'an'ın faziletine dair hadîslerden kırk tane seçerek oluşturduğu bir eserdir.³⁸ Bu eser yukarıda bahsettiğimiz *Fedâilü's-Süver*'den farklı bir eserdir.³⁹

4. *el-İğrâb fî İlmi'l-İ'râb*: Nahivle alakalı bir kitaptır.⁴⁰

5. *Kitâbu'l-Meğâzî*.⁴¹

6. *Kitâbu'd-De'avât ve'l-Mahsûl*.⁴²

7. *Tefsîru Esmâi'n-Nebî*.⁴³

8. *et-Tahbîr fî Şerh-i Esmâillahi'l-Hüsna*.⁴⁴

³⁵ Mustafa b. Abdillâh Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts., c. 1, s. 629.

³⁶ Vahidî, *Vasît*, c. 1, s. 50.

³⁷ Suyûtî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, s. 78; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. 3, s. 330; İsmail Paşa Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bağdadî, *İzahu'l-Meknûn fi'z-Zeyl 'alâ Keşfu'z-Zunûn 'an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts., c. 2, s. 673.

³⁸ Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, c. 2, s. 1277.

³⁹ Altındağ, *Müfessir el-Vahidî ve "Fedâilü's-Süver" Adlı Kitabı*, s. 45.

⁴⁰ Sübkî, *Tabakâtu's-Şafi'iyeti'l-Kübrâ*, c. 5, s. 240; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 18, s. 339; Suyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât*, c. 2, s. 145; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, s. 78; Davudî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, s. 388; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. 3, s. 330.

⁴¹ Suyûtî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, s. 78; Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Davudî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, tahk.: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü Vehbe, Kahire 1994, s. 388; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. 3, s. 330; Mehdi, *Vahidî ve Menhecuhu fi't-Tefsîr*, s. 101.

⁴² Sübkî, *Tabakâtu's-Şafi'iyeti'l-Kübrâ*, c. 5, s. 241; Davudî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, s. 388; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. 3, s. 330.

⁴³ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. 3, s. 330.

⁴⁴ İbn-i Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, c. 3, s. 303; Sübkî, *Tabakâtu's-Şafi'iyeti'l-Kübrâ*, c. 5, s. 240; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 18, s. 339; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 16, s. 57; Atabekî, *en-Nücumü'z-Zâhire*, c. 5, s. 105; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, s. 79; Davudî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, s. 388; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, c. 1, s. 355.

2.7. İlmî Yönü Ve Hakkında Söylenenler

İmam, alim ve muhaddis olan Vahidî, asrının önde gelen şeyhlerinden hadîs okudu. Hadîs’de isnâd-ı âli’ye ulaştı.⁴⁵ Şafîî fıkhında fakih; nahiv ve tefsîrde asrının üstadıydı.⁴⁶ Fıkıh konusundaki bilgisini ahkam ayetlerinin tefsîrinde göstermiştir. Eserlerinin mükemmelliği konusunda insanlar hemfikirdi. Birçok müderris derslerinde onun eserlerini ders kitabı olarak okutmuşlardır.⁴⁷

Ömrünü ilim öğrenmeye adanmış olan Vahidî yıllarca ders verdi, pek çok talebe yetiştirdi. Bu sebeple Nizamiye medreselerinin kurucusu Ebu Ali el-Hasen et-Tûsî’den (Nizâmu’l-Mülk, ö. 478/1092) takdir ve ikram gördü.⁴⁸ Zehebî (ö. 748/1374) onun hakkında; “Vahidî gerçekten her türlü hürmet ve saygıya layıktır. Ancak alimler hakkında tekfire varan ağır suçlamalarda bulunduğu ve sivri dilli olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir” der. *Hakâiku’t-Tefsîr* müellifi Sülemî (ö. 412/1021) hakkında şöyle söylediği rivayet edilir: “Sülemî eğer yazdığı tefsîr hakkında, ‘bu, Kur’an’ın tefsîridir’ diyorsa, onu kafir olmakla suçlarım.” Fakat Zehebî, bu konuda Vahidî’yi haklı bulurken⁴⁹ onun bu eleştiri ve tutumu ilim çevrelerince hoş karşılanmamıştır.⁵⁰

Vahidî güzel şiirleri olan önemli bir şairdir, dil ve edebiyat yönü kuvvetlidir.⁵¹ Şair Mütenebbî’nin Dîvan’ına yaptığı şerh çok beğenilmiştir.⁵²

Uzun süren bir hastalık sonucunda⁵³ Vahidî 468/1075 yılında yetmiş yaşlarında iken Nîsâbûr’da vefat etmiştir.⁵⁴

3. Tefsîrindeki Metodu

Vahidî’nin yazmış olduğu tefsîrlere kendisinden sonra gelen birçok tefsîre kaynaklık etmesine ve tabakat kitaplarında zikredilmesine⁵⁵ rağmen Tefsîr Tarihi kaynaklarında zikredilmemiştir.⁵⁶ Bunun sebebinin tefsirlerinin yazma

⁴⁵ Kıfî, *İnbâhu’r-Ruvât*, c. 3, s. 323.

⁴⁶ Abdullah b. Es’ad b. Ali b. Süleyman el-Yemenî el-Yafi’î, *Mir’atu’l-Cinân ve ‘İbretü’l-Yakzân*, tahk.: Halil el-Mansur, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1997, c. 3, s. 74; İbnu’l-‘Imâd, *Şezerâtu’z-Zeheb*, c. 5, s. 292.

⁴⁷ İbn-i Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân*, c. 3, s. 303; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. 16, s. 57.

⁴⁸ Suyûtî, *Buğyetü’l-Vu’ât*, c. 2, s. 145.

⁴⁹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, c. 18, s. 342.

⁵⁰ Ali Turgut, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 1991, s. 239.

⁵¹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, c. 18, s. 341.

⁵² Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, c. 18, s. 341; İbn-i Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân*, c. 3, s. 303.

⁵³ İbn-i Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân*, c. 3, s. 304.

⁵⁴ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, c. 18, s. 342.

⁵⁵ Bkz. Suyûtî, *Tabakâtu’l-Müfessirîn*, s. 78; Davudî, *Tabakâtu’l-Müfessirîn*, c. 2, s. 387; Ahmed b. Muhammed el-Edirnevî, *Tabakâtu’l-Müfessirîn*, tahk.: Süleyman b. Salih, Medine 1997, s. 127; Adil, Nuveyhid, *Mu’cemu’l-Müfessirîn min Sadri’l-İslam ve Hatta’l-Asri’l-Hâdis*, Beyrut 1988, c. 1, s. 352.

⁵⁶ Bu eser Zehebî’nin *et-Tefsîr ve’l-Müfessirîn* ve Cerrahoğlu’nun *Tefsir Tarihi*’nde yer almamıştır. Ancak Ali Turgut Tefsîr Usûlü ve Kaynakları adlı eserinde Vahidî’nin sadece *el-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitabi’l-‘Azîz* tefsiri hakkında bilgi vermiş, üç tefsirine el-Havî ismi verildiğini zikretmekle yetinmiştir. Bkz. Turgut, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, s. 239.

nüşhalarının tahkik edilmesinin gecikmesinden kaynaklandığı şeklindedir.⁵⁷ Çünkü özellikle *el-Basît* adlı tefsîri, rivayet tefsîri olmanın yanı sıra; nahiv, dil ve kıraat açısından da önemli bir yere sahip olmasına rağmen hak ettiği yeri bulamamıştır. Bunun diğer bir sebebi de Vahidî'nin daha çok sebab-i nüzul ile ilgili olan eseriyle tanınmış olmasını düşünebiliriz.⁵⁸

Vahidî, rivayet tefsîrinin önemini şu sözleriyle ifade etmektedir: “Dinî hükümlerin toplandığı Kur’an, şer’î ilimlerin temel kaynağıdır. Kur’an’ı anlama ve yorumlama ilmi, ilimlerin en yücesi ve en şerefliisidir. Çünkü ilmin ve bilginin değeri, öğrenilen şeyin (malumun) değeri ile ölçülür. Allah’ın Kelam’ı bilinmesi gereken en önemli malumatları ihtiva eder. Kur’an’ın yorumu (te’vîl ve tefsîr), sebab-i nüzûl ve belağat en önemli ilimlerdenidir. Kur’an’ı tefsîr etmenin en dikkat çekici noktası onun nüzûlüne şahit olan sahabeden herhangi bir nakil ve rivayet olmadan, sadece akla, re’y ve tefekküre dayalı görüş belirtmenin caiz olmamasıdır. Hz. Peygamber ve sahabe bu konuya ihtimam göstermiş, sadece re’ye dayanarak hüküm verirken isabet edilmiş olsa dahi, o hükmün hatalı olduğunu vurgulamıştır.”⁵⁹ Vahidî “*Kim Kur’an hakkında re’yi ile hüküm verirse isabet etse bile hatalıdır*” hadîsini naklederek “Kitap ve Sünnet’e dayanmayan her bilgi batıldır” der.⁶⁰ Dirayet tefsîrini eleştirenlerin delil olarak sunduğu bu hadîsi, dirayet tefsîrini savunanlar şu şekilde yorumlamışlardır. Burhana ve delile dayanmayıp heva ve arzuya göre söylenen Kur’an ve sünnetin genel ilkelerine aykırı olan sözler hatalı olarak kabul edilir. Yoksa içtihad ve samimi gayretle yapılan yorumlar için söz konusu değildir.⁶¹

3.1. Tefsîrini Yazma Sebebi Ve Tefsîrin İsmi

Vahidî ilk önce kaleme aldığı *el-Basît* adlı tefsîrini yazma sebebini mukaddimesinde şöyle açıklar. “Uzun süredir içimde Kur’anın mana inceliklerini izah etme, i’rabını ortaya koyma ve kıraat illetlerini keşfetme noktasında faydalı bilgiler içeren hacmi küçük, faydası büyük bir tefsîr yazmayı arzu ediyordum. Zaman zaman bıkkınlık anları hakim oldu, başlayamadım. İlerleyen zamanlarda insanlar tefsîrlerin okunulamayacak ve istifade edilemeyecek kadar uzun olduğunu, okuyup istifade edebilecekleri kısa bir tefsîr yazmamı arzu ettiler. Bunun üzerine bu tefsîri yazdım.”⁶² Ancak bu tefsîr istenilen hacimde olmadığı izlenimi vermiş olacak ki, müellif tekrar kısa bir tefsîr yazma ihtiyacı duymuştur.

el-Vasît’in mukaddimesinde yazmış olduğu şu ifadeler bu tefsîrin daha sonra yazıldığını göstermektedir: “Uzun zamandan beri çok geniş olarak yazdığım *el-Basît* adlı eserimden biraz daha az hacimli; çok özlü olarak yazdığım *el-Vecîz*’den biraz daha geniş hacimli bir eser yazmayı arzu

⁵⁷ Vahidî, *Basît, Mukaddime*, c. 1, s. 347.

⁵⁸ Vahidî, *Basît, Mukaddime*, c. 1, s. 347.

⁵⁹ Vahidî, *Vasît, Mukaddime*, c. 1, s. 47.

⁶⁰ Vahidî, *Vasît, Mukaddime*, c. 1, s. 48.

⁶¹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, c. 1, s. 185.

⁶² Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 393.

ediyordum.”⁶³ Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki *el-Basît* en önce yazılan ve en büyük hacme sahip olan kitabıdır. Bu eseri ne zaman yazmaya başladığı ile ilgili bir bilgi yoktur. Ancak kitabın sonunda, uzun çaba ve gayret sonucunda eserin 14 Rebiu’l-evvel 446 yılında tamamlandığı kaydı vardır.⁶⁴

Müellifin hayatıyla ilgili bilgi veren eserlerde bu kitabın ismi *el-Basît* olarak geçmekte,⁶⁵ sadece el-Kıftî, el-Kebîr ifadesini ekleyerek kitabın ismini *el-Basîtü’l-Kebîr* olarak vermektedir.⁶⁶

“Kur’an’ın i’rab, şevâhid ve lugat yönüne çokça yer verir” diyen el-Kıftî, Vahidî’nin Arap dilindeki gücünü görmek isteyenlerin bu kitabı okumalarını istemektedir.⁶⁷

3.2. Tefsîrinin Kaynakları

Vahidî rivayet ağırlıklı bir tefsîr yazdığı için önceki yazılanlardan ve rivayetlerden büyük oranda yararlanmışır. Bu kaynakları tefsîrinde açıkça zikretmiştir. Faydalandığı kaynakları burada zikredebiliriz:

a. Tefsîr Kaynakları: Tefsîri’nde özellikle İbn-i Abbas’ın (ö. 68/687) görüşlerine yer verir. Hemen hemen her ayetin tefsîrine, varsa İbn-i Abbas’ın görüşünü zikrederek başlar. Bu durumu mukaddimesinde özellikle zikreder. Ayrıca kendinden önce yazılan Taberî’nin *Câmi’u’l-Beyân* ve hocası Sa’lebî’nin *el-Keşf ve’l-Beyân* adlı tefsîrleri temel kaynaklarıdır.

b. Kıraat Kaynakları: Kıraat konusunda isim zikretmeden yedi kıraatı vermiştir. Bu konuda kaynak olarak da Ebu Ali el-Farisî’nin (ö. 377/987) *el-Hüccetü li Kıraati’s-Seb’a* adlı kitabından faydalanmıştır.⁶⁸

c. Ma’ani’l-Kur’an konusunda Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad el-Ferra (ö. 207/822) ve Ebu İshak İbrahim b. Sehl ez-Zeccac’ın (ö. 311/923) eserlerinden faydalanmıştır.

d. Kelimelerin anlam ve etimolojik yapısı hakkında Ebu Mansur el-Ezherî’nin (ö. 370/980) *Tehzîbü’l-Luğa* adlı eserinden faydalanmıştır.⁶⁹

⁶³ Vahidî, *Vasît*, Mukaddime, c. 1, s. 50.

⁶⁴ Vahidî, *Basît*, c. 24, s. 476.

⁶⁵ Sübkî, *Tabakâtu’s-Şafi’iyyeti’l-Kübrâ*, c. 5, s. 240; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, c. 18, s. 341; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. 16, s. 57.

⁶⁶ Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât*, c. 3, s. 223.

⁶⁷ Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât*, c. 3, s. 223.

⁶⁸ Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 199.

⁶⁹ Kaynakları hakkında geniş bilgi için bk. *Basît*, c. 1, s. 139- 263.

3.3. Tefsir Yöntemi

Vâhidî yazmış olduğu tefsirler ile hocası es-Sa'lebî'nin eserinden faydalanmış, bu malzemeyi tasnif ederek kullanmış, rivayetleri tenkide tabi tutarak ayrıştırmaya çalışmıştır. Suyûtî, Zerkeşî gibi tefsîr usûlü müelliflerinin kendisinden övgü ile bahsettiği, Gazzâlî'nin, onun tefsîrlerini gördükten sonra tefsîr yazmaya gerek görmediğini ifâde ettiği, Vâhidî'nin eserleri, dil, nahiv, belâgat konusundaki açıklamaları, özellikle hem lafız hem de mana müşküllerini konu edinmesi ile ehemmiyet arz etmektedir.⁷⁰

Vahidî *el-Vasît* adlı tefsîrinde Fatiha suresine başlarken “*el-Kavlü fî ma ruviye min fedâil*” başlığı altında o surenin faziletiyle ilgili rivayetlere yer verir.⁷¹ Diğer surelerde bu konuda başlık kullanmamıştır. *El-Basît* adlı tefsîrinde ise Fedâilü'l-Kur'an ile ilgili hadîslere yer vermemiştir.

Daha sonra “*Faslun fî beyâni nüzûli'l-fâtiha*” başlığı altında Fatiha suresinin sebab-i nüzûlü ile ilgili bilgileri verir.⁷² Diğer surelerde sebab-i nüzûl için başlık kullanmaz. Bu başlık koyma yöntemini nedense sadece *Vasît* adlı tefsîrinde ve Fatiha suresinde kullanmıştır.

Ayetleri tefsîr ederken kullandığı yöntemi maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Kur'an-ı Kur'an'la tefsîr eder. Bu yöntem rivayet tefsîrlerinin en önemli özelliklerinden birisidir. Vahidî de doğal olarak bu yöntemi kullanmıştır. Mesela Fatiha Sûresi'nin 2. ayetindeki *alemîn* kelimesinin, tüm mahlukatı ihtiva ettiğini “*Firavun: "Sahi, şu bahsettiğin Rabbülâlemin de ne?" dedi. Eğer işin gerçeğini bilmek isterseniz söyleyeyim: O, göklerin, yerin ve ikisi arasında olan her şeyin Rabbidir.*” (eş-Şu'ara, 26/23) ayetiyle, cin ve insanları ihtiva ettiğini “*Âlemlere uyarıcı olması için kuluna Furkanı (hakkı bâtıldan ayırma ölçüsünü) indiren (Allâh) pek kuthudur!*” (el-Furkan 25/1) ayetiyle, tefsîr etmiş, her görüşü tabîne dayandırmıştır.⁷³

2. Kur'an'ı sünnetle yorumlar. Vahidî'nin Kur'an hakkında söz söylerken mutlaka Kur'an ayetlerine, sünnete ve sahabenin sözlerine dayandırılması gerektiğini ifade ettiğini yukarıda belirtmiştik. Kafirûn sûresini tefsîr ederken İbn-i Abbas'ın, “bu sûre şirkten kurtulmak için bir berattır” görüşünü aktardıktan sonra bu görüşü şu hadîsle destekler: “Rasulullah bir adama: “Yatağına yattığında Kafirûn suresini oku. Bu sure şirkten bir berattır” buyurdu. Vahidî burada hadîsin senedini vermez.⁷⁴

⁷⁰ İshak, Özgel, “*Büyük Selçuklular Döneminde Tefsir İlmî Ve Müfessirler*”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2005, c. 5, Sayı: 2, s. 7.

⁷¹ Bk. Vahidî, *Vasît*, c. 1, s. 73.

⁷² Vahidî, *Vasît*, c. 1, s. 57.

⁷³ Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 489-490.

⁷⁴ Bk. Vahidî, *Basît*, c. 24, s. 392.

3. Başta İbn-i Abbas olmak üzere sahabe ve tabînin görüşlerine başvurur. Tefsîre başlarken her ayette varsa İbn-i Abbas'ın (ö. 68/687) görüşünü vererek başlar. Bu durumu mukaddimesinde özellikle belirtir.⁷⁵ Görüşlerini zikrettiği tabîin müfessirlerinin çoğunlukla isimlerini zikreder bazen de “*Kale Ehlü't-Tefsîr*” ifadesini kullanarak isim zikretmez.⁷⁶ Kaynak olarak kullandığı kitapları nadiren zikretse de müelliflerini mutlaka zikreder.

4. Kelimelerin iştikak ve anlamlarıyla ilgili bilgiler verir. Mesela; Bakara Suresi'nin 61. ayetinde *nebî* kelimesinin etimolojik yapısı ve anlamıyla ilgili altı sayfadan fazla bilgi vermektedir.⁷⁷ Yine aynı surenin 62. ayetinde geçen yahudi kelimesinin etimolojik yapısı ve anlamlarını zikretmiştir.⁷⁸

5. Ayetlerin i'rab ve nahivle ilgili yönlerine temas eder. Ayetleri nahiv ilmi açısından değerlendirir. Mesela, “*İşte o Kitap; kendisinde hiç şüphe yoktur; müttakîler için yol göstericidir.*” (el-Bakara, 2/2-3) ayetinde “*la reybe fîhi hüden..*” ifadesinde geçen cümlenin öğeleri hakkında Sibeveyh ve Ahfeş'in görüşlerinden hareketle bilgiler verir.⁷⁹

6. Kelimelerin açıklanmasında şiirle istişhâd da bulunur. Mukaddimesinde bunun önemini İbn-i Abbas'ın “sizden biri Kur'an'da tefsîrini bilmediği bir kelime ile karşılaşırsa Arap şiirine başvursun. Çünkü şiir arabın dîvanıdır, sözünü naklederek vurgular.⁸⁰ Şiirle yaptığı istişhad örneklerini tefsîrinin her yerinde görmek mümkündür. Mesela, *felah* kelimesinin *beka* anlamına geldiğini Cahiliyye şairi Ebad b. Karî' b. Avf b. Ka'b b. Sad es-Sa'dî'nin “المسئى والصبيح لافلاخ معه” “sabah ve akşam bir arada bulunmaz” şiiriyle açıklar.⁸¹

7. Ahkam ayetlerinin yorumunda Şafî fikhını esas alır. Şafî mezhebinin görüşlerini vermekle yetinir. Mesela abdest ayetinde “...ellerinizi dirseklerle birlikte yıkayın” (el-Maide, 5/6) ayetinde *ila* harf-i cerinin *ma'a* (beraber) anlamına geldiğini, dolayısıyla dirseklerinde yıkanmasının farz olduğunu, Şafîi Mezhebi'nin ve ulemanın çoğunluğunun bu görüşte olduğunu ifade eder,⁸² yine başın tamamının mı yoksa bir kısmının mı mesh edileceği konusunda *ba* harf-i cerrinin umum ifade etmediğini ifade ederek, bir kısmının mesh edilmesinin yeterli olacağını, Şafîi Mezhebi'nin görüşünün de bu olduğunu ifade eder.⁸³

Bazı ayetlerde ahkam konularına detaylı olarak yer verir. Mesela; “*Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılındı. Ehl-i kitabın kestikleri ve diğer yiyecekleri size helâldir. Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Namuslu, zinaya girmemiş ve gizli dostlar edinmemiş insanlar halinde yaşamamız şartıyla,*

⁷⁵ Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 427.

⁷⁶ Bk. Vahidî, *Basît*, c. 24, s. 478.

⁷⁷ Bk. Vahidî, *Basît*, c. 2, s. 599- 607.

⁷⁸ Bk. Vahidî, *Basît*, c. 2, s. 608.

⁷⁹ Vahidî, *Basît*, c. 2, s. 48.

⁸⁰ Bk. Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 404.

⁸¹ Vahidî, *Basît*, c. 2, s. 84.

⁸² Vahidî, *Basît*, c. 7, s. 280.

⁸³ Vahidî, *Basît*, c. 7, s. 281.

müminlerden hür ve iffetli kadınlarla, sizden önceki Ehl-i kitaptan hür ve iffetli kadınlar da, mehirlerini verip nikâhladığınızda size helâldir. Kim imanı inkâr ederse bütün yaptığı işler boşa gider ve o, âhirette de ziyana uğrayanlardan olur.“ (el-Maide, 5/173. ayetinde Allah'ın adını anmayıp İsa (s) veya Üzeyir'in (s) adını zikretseler bile Hıristiyanların ve Yahudilerin kestiklerinin bize helal olduğu konusunda detaylı bilgi verdikten sonra, Ehl-i Kitap'tan sadece zimmî olanlarla evlenme akdinin gerçekleştirilebileceğini, diğerleriyle evlenilemeyeceğini, “Kendilerine kitap verilenlerden oldukları halde, Allah'a da, âhiret gününe de iman etmeyen, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram tanımayan, hak dinini din olarak benimsemeyen kimselerle zelil bir vaziyette tam bir itaatle, cizye verinceye kadar savaştın.” (et-Tevbe, 9/29) ayetini delil getirerek açıklar.⁸⁴

8. İtikad ile ilgili ayetlerde Eş'arî mezhebinin görüşlerine yer verir. Kaderiyye ve Mutezile mezhebine eleştirilerde bulunur.⁸⁵ Mesela, “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de bir perde inmiştir. Bunların hakkı büyük bir azaptır.” (el-Bakara, 2/7) ayetinde geçen ختم kelimesinin “bir şeyi kapamak” anlamına geldiğini, hocası Sa'lebî'den zikrettikten sonra bu kelimenin طبع kelimesiyle aynı anlama geldiğini “...Allâh da onların kalplerini mühürledi; artık onlar bilmezler.” (et-Tevbe, 9/93) ayetini delil getirerek açıklar. Allah'ın kalbi kapaması oraya imanın girmeyeceğini, küfrün de çıkmayacağını gösterir. Allah küfrü yaratmıştır. Küfrü seçme hakkı kişiye aittir. Allah onların küfrüne hükmetmiştir diyenlerin görüşü sahih değildir.⁸⁶

Küfür kelimesinin lugatte örtmek anlamına geldiğini belirttikten sonra, küfrün dört çeşidi olduğunu örnekleriyle açıklar: 1. Küfrü inkarî: Hem kalbiyle hem diliyle inkar edenin küfrüdür. “İnkâra saplananları ise ister uyar ister uyarma onlar için birdir, imana gelmezler.” (el-Bakara, 2/6) 2. Küfrü Cühûd: Kalbiyle bildiği halde diliyle ikrar etmeyen şeytanın ve Ümeyye b. Ebî Salt'ın küfrüdür. “...Evet o tanıyıp bekledikleri Peygamber kendilerine gelince, onu inkâr ettiler...” (el-Bakara, 2/89) 3. Küfrü İnadî: Kalbiyle bilip, diliyle ikrar ettiği halde kabul etmekten yüzçeviren, Peygamberin amcası Ebu Talib'in küfrüdür. 4. Küfrü nifak: Diliyle ikrar edip, kalbiyle inkar eden münafıkların küfrüdür.⁸⁷

9. Kıraat konusunda, mukaddimesinde belirttiği üzere yedi kıraatle yetindiğini, kıraat imamlarının isimlerini zikretmediğini, bu konuda yukarıda da belirttiğimiz gibi hocası Ebu'l-Hasen b. Ahmed el-Farisî'nin kitabından faydalandığını ifade eder.⁸⁸ Mesela, abdestte ayakların yıkanması veya meshedilmesi konusunda iki kıraatin olduğunu zikrettikten sonra, kıraatlerin isimlerini zikretmeden, “erculekum” şeklinde okunmasının daha uygun olacağını, çünkü ayetin devamında “ila'l-ka'beyn” (topuklara kadar) ifadesinin yer aldığını, bu ifadeden ayağın yıkanması gerektiği anlamının çıktığını ifade

⁸⁴ Bk. Vahidî, *Basît*, c. 7, s. 270- 274.

⁸⁵ Bk. Vahidî, *Basît*, c. 2, s. 113.

⁸⁶ Vahidî, *Basît*, c. 2, s. 112- 113.

⁸⁷ Vahidî, *Basît*, c. 2, s. 91.

⁸⁸ Bk. Vahidî, *Basît*, c. 2, s. 427.

eder.⁸⁹ Çok nadir de olsa kıraat imamlarının ismini zikreder. Mesela, A'raf Suresi'nin 40. ayetinde geçen تَفْتَحُ Hamza ve Kisaî'nin تَفْتَحُ şeklinde okuduğunu belirtir.⁹⁰ Mürselat Suresi'nin 32. ayetindeki kasr kelimesinin iki farklı okumayla iki anlama -birincisi saray, ikincisi kalın odun, kütük, odun demeti- geldiğini ifade ederken kıraat imamlarını zikretmez.⁹¹

3.4. Kendinden Sonrakilere Etkisi

Vahidî yazmış olduğu tefsîrler ve Kur'an ilimlerine ait eserlerle kendinden sonraki birçok müfessire kaynaklık etmiştir. Bu müfessirlerden önemli birkaç ismi burada zikredelim.

1. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209): Vahidî'den en çok faydalananların başında Râzî gelmektedir. Ondaki nakillerde bulunmuş, bazı görüşlerini beğenmiş, bazılarını eleştirmiştir. Bunu yaparken ismini ve eserini açıkça zikretmiş, bazen de zikretmemiştir.⁹² Mesela İsra Suresi'nin 61. ayetinde *dülûk* kelimesinin anlamı konusunda alıntı yapmıştır.⁹³

2. Ebu Hayyan el-Endülüsî (ö. 745/1344) "*kale Vahidî*" diyerek Vahidî'den nakilde bulunmuştur. Mesela; "*O gün hepsini mahşere toplayacağız. Sonra ortak koşanlara; siz ve ortak koştuklarınız olduğunuz yerde kalın, diyecek ve aralarını ayıracağız*" (Yunus, 10/28) ayetinde geçen zeyyele fiilinin temyiz ve tefrik etme anlamına geldiğini Vahidî'den alıntı yaparak açıklar.⁹⁴

3. Semîn el-Halebî (ö. 756/1355), Tefsîrinde Vahidî'nin ismini açıkça zikretmiş, fakat hangi eserinden faydalandığını belirtmemiştir. Mesela; "*Eğer iman edip Allah'ın öfkesini çekmekten sakınsalardı Allah'ın mükafatı onlara iyilik getirecekti*" (el-Bakara, 2/103) ayetinde geçen "*mesube*" kelimesinin iki okuyuş şekli bahsederek görüşlerden birini Vahidî'den nakleder.⁹⁵

4. Vahidî'den nakil yapanlardan birisi de, Celaleyn Tefsîri'nin şerhi olan *el-Fütuhâtu'l-İlâhiyye* adlı kitabın müellifi Süleyman b. Ömer el-'Uceylî'dir (ö. 1204/1790). Mesela; "*Biz nice memleketleri gecenin koyu karanlığında veya öğlenin sıcağında dinlenirken ansızın gelen azabımızla helak ettik.*" (el-A'raf, 7/4) ayetinde geçen "*beyaten*" kelimesinin gece anlamına geldiğini Vahidî'den nakletmiştir.⁹⁶

⁸⁹ Vahidî, *Basît*, c. 2, s. 282.

⁹⁰ Vahidî, *Basît*, c. 9, s. 126.

⁹¹ Vahidî, *Basît*, c. 23, s. 99.

⁹² Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 348.

⁹³ Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981, c. 21, s. 26.

⁹⁴ Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 351; Bkz., Muhammed b. Yusuf Ebu Hayyan el-Endülüsî, *Bahru'l-Muhît*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993, c.5, s. 154.

⁹⁵ Misaller için bkz. Ahmed b. Yusuf Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, tahk.: Ahmed Muhammed el-Harrat, Daru'l-Kalem, Şam ts., c. 2, s. 50; Diğer örnekler için bkz., c. 4, s. 320, 321, 352; c. 5, s. 250.

⁹⁶ Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 355; Süleyman b. Ömer el-'Uceylî, *el-Futûhatu'l-İlahiyye*, c. 2, s. 121.

5. Âlûsî (ö. 1270/1854), Vahidî'nin ismini bizzat zikrederek nakilde bulunmuştur. Mesela; Bakara Suresi'nin 4. ayetinde geçen “yakîn” kelimesini Vahidî'nin “bedihî olmadığı, nazar ve istidlale dayandığını” söylediğini nakleder.⁹⁷

Vahidî'den yapılan nakillerin çoğu kelime açıklamalarına, dil ve gramer konularına ait olduğu yukarıdaki misallerden anlaşılmaktadır.

3.5. Tefsîrinin Eleştirilen Yönleri

Rivayet tefsîrlerindeki genel za'afklar bu tefsîrde de gözükmektedir. Bu za'afkları üç noktada ele alabiliriz:

a. Fedâilü'l-Kur'an konusundaki rivayetlerde uydurma ve zayıf hadislere yer vermesi, Vahidî'nin en çok eleştirilen yönlerinden birisidir. Bu konuda hocası Sa'lebî'nin etkisinde kalmıştır. Ancak hocası, geceleyin odun toplayan (*hatbu'l-leyl*) kimsenin misali gibi ne bulduysa rivayet etmiştir.⁹⁸ Vahidî'nin daha önce yazdığı *el-Basît* adlı tefsîrde bu konuya yer vermeyip daha sonra kaleme aldığı *el-Vasît*'te bu konuya hangi sâikle yer verdiği anlaşılamamaktadır.

Bu konuda, Vahidî mevzû hadîslerle ilgili kitap yazan müelliflerce eleştirilmiştir.⁹⁹ Mesela; Maide Sûresi'nde zikrettiği, “Kim Maide Suresi'ni okursa her yahudi ve hıristiyan sayısınca kendisine mükafat verilir. Yaşadığı müddetçe o kişiye her gün on sevap yazılır, on günahı silinir, on derece yükseltilir.”¹⁰⁰ hadîsi hakkında; es-Sa'lebî'nin tefsîrinde bu hadîsi zikrettiğini, her surenin başında sureye ait *Fedâilü'l-Kur'an* ile ilgili hadîs koyduğunu, öğrencisi Vahidî'nin de hocasına tâbi olduğunu ifade eden İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) bu konuyu şöyle değerlendirir. “Ben bu duruma hayret etmiyorum. Çünkü her ikisi de hadîs ashâbından değildir. Esas hayret ettiğim Ebu Davud'un (ö. 275/888) *Fedâilü'l-Kur'an* adlı eserinde bu hadîsi bile bile nasıl zikrettiğidir.”¹⁰¹ İbnü'l-Cevzî burada sadece bu tefsîrlerin değil bu konuda muhaddislerce yazılan eserlerin de bu illetle malul olduklarını ifade etmektedir.

b. Bu tefsîrin israiliyyât haberlerine ve batıl kıssalara çok yer vermesi eleştiri konusu olmuştur. Rivayet tefsîrlerinin açmazlarından birisi de israiliyyât

⁹⁷ Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 355, Şihabuddin Mahmud el-Alûsî, *Ruhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1997, c. 1, s.122.

⁹⁸ Ahmed İbn-i Teymiyye, *Mecma'u'l-Fetevâ*, Medine 2004, c. 13, s. 386.

⁹⁹ Bk. Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü Arrak el-Ken'ânî, *Tenzîhu's-Şerî'ati'l-Merfu'a ani'l-Ahbâri's-Şerî'ati'l-Mevdu'a*, tahk.: Abdulvahab Abdullatif, Abdullah Muhammed es-Siddîk, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1981, c. 1, s. 285; Suyûtî, *el-Le'âliu'l-Masnû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut ts., c. 1, s. 227- 228; Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *er-Risaletü'l-Müstatrafe li Beyâni Meşhûri Kütübî's-Sünneti'l-Müşerrefe*, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1993, s. 78; Muhammed Cemaluddin el-Kasımî, *Kava'idu't-Tahdîs Min Fünûni Mustalahi'l-Hadîs*, tahk.: Muhammed Behcet el-Baytar, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1987, s. 261.

¹⁰⁰ Ebu İshak Ahmed Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyan*, tahk.: Ebu Muhammed b. Aşûr, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2002, c. 4, s. 5; Vahidî, *Vasît*, c. 2, s. 147.

¹⁰¹ Ebu'-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî el-Kureşî, *el-Mevzu'at*, tahk.: Abdurrahman Muhammed Osman, Medine 1966, c. 1, s. 240.

türü rivayetlere çok yer vermeleridir. Taberî'den (ö. 310/922) itibaren bu tür tefsîrlerde farklı miktarlarda israiliyyât vardır.¹⁰² Vahidî mukaddimesinde bu tür rivayetlerden kaçındığını, lafzın delalet etmediği tefsîre ve fasit görüşlere itibar etmeyeceğini, bunlarla vaktini boşa harcamayacağını¹⁰³ belirtmesine rağmen israiliyyât türü haberleri nakletmekten tamamen kaçındığını söylemek mümkün değildir. Vahidî bu konuda hocası Sa'lebî'nin etkisinde kalsa da bu tür rivayetleri zikretmede daha dikkatli davranmıştır.¹⁰⁴ Buna rağmen yine de Yusuf Suresi'nin 24. ayeti çerçevesinde Hz. Yusuf (s.) hakkında "Allah'ın koruması olmasaydı bu günahı işleyebilirdi" şeklinde peygamber masumiyetine uymayan yorumundan dolayı eleştirilmiştir.¹⁰⁵ Halbuki Sa'lebî, bu konuda daha ileri derecede şeyler söylemiş, İbn-i İshak'tan rivayet ettiği Hz. Yusuf'un kadınla arasında geçen diyalogla ilgili rivayeti zikretmiştir. Daha sonra bazı müfessirlerin bu diyalogları peygamberlere yakışmayacağını söylediklerini ve bu ifadeleri te'vil ettiklerini söylemiştir.¹⁰⁶

c. İ'rab ve nahiv konularına aşırı yer vermesi de eleştiri konusu olan hususlardan birisidir. Bu tefsîrin özelliği müellifin özellikle belirttiği gibi, i'rab, belağat ve kıraata detaylı bir şekilde yer vermesidir. Kitabı tahkîk edenlerin özellikle belirttikleri gibi i'rab ve nahiv konusunda tefsîri ilgilendirmeyecek kadar uzatmıştır.¹⁰⁷ Bu durum onun mukaddimesinde belirttiği gibi tefsîrlerin bıktırarak kadar geniş olmasına sebep olmakta, bu durum ondan istifade etmeyi zorlaştırmaktadır. Kendisi hacmi az, faydası çok olan bir tefsîr yazma iddiasıyla yola çıkmışsa da bunda pek fazla başarılı olduğu söylenemez. Çünkü tahkîki yapılan ve metodunu tanıtmaya çalıştığımız *Basît* adlı tefsîri 25 cilttir. Belki de bu sebeple daha sonra Vasît'i daha kısa kaleme almıştır.

4. Sonuç

Rivayet tefsîri ve Kur'an ilimleri konusunda asrının en önemli müfessirlerinden kabul edilen Vahidî kaleme aldığı eserlerle kendinden sonra yaşayan bir çok müfessire kaynaklık etmiştir. Ancak bu tefsîrler diğer rivayet tefsîrleri gibi israiliyyât, Fedâilü'l-Kur'an konusunda zayıf ve uydurma rivayetler naklettikleri için eleştirilmişlerdir.

Vahidî, eleştiri konusu yapılan mevzularda hocası Sa'lebî'nin etkisi altında kaldığı söylenmiştir. Ancak Vahidî israiliyyât türü haberleri hem az rivayet etmiş, hem de daha dikkatli davranmıştır. Vahidî'nin tefsîrinde isnad hazfî yoktur. Hadîs ve haberleri naklederken isnad zincirini zikrederek en azından kendinden sonra gelenlerin konuyu tahkîk etmelerine imkan tanımıştır. Bu sebeple *Fedâilü'l-Kur'an* konusundaki rivayetlerinde mazur görülmüştür.

¹⁰² Remzi Na'nâe, *el-İsrailiyyât ve Eseruhâ fi Kütübî't-Tefsîr*, Daru'l-Kalem, Beyrut 1970, s. 218.

¹⁰³ Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 427.

¹⁰⁴ Vahidî, *Basît*, Mukadimetu't-Tahkîk, c. 1, s. 343.

¹⁰⁵ Bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. 12, s. 215.

¹⁰⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyan*, c. 5, s. 210.

¹⁰⁷ Vahidî, *Basît*, c. 1, s. 343.

Vahidî tefsîrinde rivayetin yanı sıra, kıraat, nahiv, i'rab konularına ağırlık vermiştir. Kur'anın tefsîrinde Kur'an ve sünnetin en önemli iki kaynak olduğunu ve bu iki kaynağa dayanmayan görüşlerin kabul görülmeyeceğini ifade ederek rivayet tefsîrinin önemine dikkat çekmiştir. Kendinden önceki önemli kaynaklardan faydalanılarak telif edilen bu tefsir kendinden sonraki pek çok tefsire de kaynaklık etmiştir. Ancak Vahidî'nin tefsirlerinin özellikle de *Basît* adlı eserinin geç neşredilmesi bu tefsîrin tanınmasını geciktirmiştir. Bir diğer sebep te Vahidî'nin tefsîr alanında sebep-i nüzulle ilgili eseriyle daha çok meşhur olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu sebeple Tefsîr ve Kur'an ilimleri konusunda önemli bir yere sahip olan Vahidî'nin tefsîr metodunun tanıtılmasının gerekli olduğunu düşündük. Bu makalemizde onun en hacimli tefsîrini inceleyerek, ilim dünyasının dikkatlerine sunmak istedik.

Kaynakça

Altındağ, Mustafa, *Müfessir el-Vahidî ve "Fedâilü's-Süver" Adlı Kitabı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988.

Âlûsî, Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l- Kur'âni'l- 'Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1997.

Atabekî, Cemaluddin Ebi'l-Mehâsin Yusuf b. Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûk-i Mısr ve'l-Kahire*, Muhammed Hüseyin Şemseddin, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

Davudî, Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtu'l- Müfessirîn*, tahk.: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü Vehbe, Kahire 1994.

Edirnevî, Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, tahk.: Süleyman b. Salih, Medine 1997.

Endülüsi, Muhammed b. Yusuf Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

Hacı Halife, Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Daru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts.

Hüseyinî, Ebubekir b. Hidayetullah, *Tabakatu's-Şafi'iyye*, tahk.: Adil Nuveyhid, Daru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1982.

İbn-i Kadî Şehbe, Ebubekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed, *Tabakatu's-Şafi'iyye*, tahk.: Abdu'l-'Alîm Han, Haydarâbâd 1979.

İbnu Arrak, Ebu'l-hasan Ali b. Muhammed el-Ken'ânî, *Tenzîhu's-Şeri'ati'l-Merfu'a ani'l-Ahbâri's-Şeri'ati'l-Mevdu'a*, tahk. Abdulvaab Abdullatif, Abdullah Muhammed es-Siddîk, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1981.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Kureşî, *el-Mevzu'at*, tahk.: Abdurrahman Muhammed Osman, Medine 1966.

İbnü'l-Cezerî, Şemsüddin Ebi'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali ed-Dimeşkî, *Gâyetü'n-Nihaye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.

İbnü'l-İmâd, Şihabuddin Ebi'l-Felah Abdi'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî ed-Dimeşkî, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbari Men Zeheb*, tahk.: Mahmud el-Arnâvud, Daru İbn-i Kesîr, Beyrut 1989.

İbn-i Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebîbekir, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, tahk.: İhsan Abbas, Daru Sadır, Beyrut 1970.

İbn-i Kesîr, İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tahk.: Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Daru Hicr, Beyrut 1998.

--- *Tefsîrü'l-Kur'anil-Azîm*, Tahk: Samî b. Muhammed es-Selame, Daru Tîbe, Beyrut 1999.

İbn-i Teymiyye, Ahmed, *Mecma'u'l-Fetevâ*, Medine 2004.

İsmail Paşa, Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bağdadî, *İzahu'l-Meknûn fî'z-Zeyl 'alâ Keşfu'z-Zunûn 'an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts.

Kasımî, Muhammed Cemaluddin, *Kava'idu't-Tahdîs Min Fünûni Mustalahi'l-Hadîs*, tahk.: Muhammed Behcet el-Baytar, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1987.

Kettânî, Muhammed b. Cafer, *er-Risaletü'l-Müstatrafe li Beyâni Meşhûri Kütübi's-Sünneti'l-Müşerrefe*, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1993.

Kıftî, Cemaluddin Ebi'l-Hasen Ali b. Yusuf, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrut 1986.

Mehdî, Cevdet Muhammed, *Vahidî ve Menhecuhû fî't-Tefsîr*, Kahire ts.

Na'nâe, Remzi, *el-İsrailiyyât ve Eseruhâ fî Kütübi't-Tefsîr*, Daru'l-Kalem, Beyrut 1970.

Nuveyhid, Adil, *Mu'cemu'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslam ve Hatta'l-Asri'l-Hadîs*, Beyrut 1988.

Özgel, İshak, “*Büyük Selçuklular Döneminde Tefsir İlmî Ve Müfessirler*”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2005, c. 5, Sayı: 2.

Râzî, Fahreddin, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981.

Rıdvan, Ömer İbrahim, “el-Vahidî ve Menhecuhu fî Tefsîri'l-Basît” Camiatu'l-Medineti'l-Alemiyye, Malezya 2011

Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyân*, tahk.: Ebu Muhammed b. Aşûr, Daru İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 2002.

Salih, Subhî, *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-İlm, Beyrut 1981.

Sem'ânî, Ebu Sa'd Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî, *el-Ensâb*, Daru'l-Cinan, Beyrut 1988.

Semîn El-Halebî, Ahmed b. Yusuf, *ed-Dürrü'l-Masûn fî 'Ulûmi'l Kitâbi'l-Meknûn*, tahk.: Ahmed Muhammed el-Harrat, Daru'l-Kalem, Şam ts.

Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman, *Buğyetü'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Fikr, Beyrut 1979.

---*el-Le'âliu'l-Masnû'a fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut ts.

---*Tabakâtu'l-Müfessirîn*, tahk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü Vehbe, Mısır 1976.

Sübkî, Ebu Nasr Abdulvahhab b. Ali b. Abdi'l-Kâfî, *Tabakâtu's-Şafi'iyyeti'l-Kübrâ*, tahk.: Mahmud Muhammed et-Tenahî, Abdulfettah Muhammed, Daru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut ts.

Turgut, Ali, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 1991.

Yafi'î, Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman el-Yemenî, *Mir'atu'l-Cinân ve 'İbretü'l-Yakzân*, tahk.: Halil el-Mansur, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

Vahidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Ali b. Mütteveyh en-Nîsabûrî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*, tahk.: Kemal Besyûnî Zağlûl, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

---*et-Tefsîru'l-Basît*, tahk.: Muhammed b. Salih b. Abdillâh el-Fevzan, Cami'atu'l-İmam b. Muhammed es-Su'ud, Riyad 2010.

---*el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, tahk.: Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud,

Ali Muhammed Muavvid, Ahmed Muhammed, Ahmed Abdu'l-Ğanî el-Cemel, Abdurrahman 'Uveys, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mektebetü Vehbe, Beyrut 2000.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, tahk.: Şuayb el-Arnâvud, Muhammed Naim, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996.